

Christoph Kreutzmüller, *Händler und Handlungsgehilfen: Der Finanzplatz Amsterdam und die deutschen Großbanken (1918-1945)* (Stuttgart: Franz Steiner, 2005) 349 p. ISBN 3515086390. Tevens verschenen als proefschrift aan de Humboldt Universiteit te Berlijn 2003 onder de titel *Die Commerzbank am Finanzplatz Amsterdam 1918-1945*.

De auteur behandelt in deze dissertatie Amsterdam als financieel centrum alsmede de daar werkzame Duitse banken in de periode 1918-1945. De studie, waarvoor in diverse landen intensief archiefonderzoek is verricht, is ontstaan uit een deelproject dat de geschiedenis onderzocht van de Commerzbank in de periode 1871-1958. Het aanvankelijke onderzoek naar de rol van deze bank in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog werd verbreed naar alle Duitse banken in Nederland tussen 1918 en 1945.

In het eerste hoofdstuk beschrijft de auteur de economische ontwrichting in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. De financiële centra in Londen, Wenen, Parijs en Sint Petersburg waren verdwenen of tijdelijk niet beschikbaar voor de Duitse banken en het Duitse kapitaal. Daarom openden deze instellingen vestigingen in Nederland. De taak van deze vestigingen was driedelig: bemiddeling in het betalingsverkeer, kredietverlening en de functie van depositobank. De vestigingen hadden meestal de vorm van een dochteronderneming.

Als gevolg van de Duitse inflatie aan het begin van de jaren twintig vond er een grote Duitse kapitaalvlucht naar Nederland plaats wat het belang van de Duitse banken in Amsterdam versterkte. De ironie wil dat emissies van Duitse leningen in Amsterdam voor het grootste deel met Duits vluchtkapitaal werden gefinancierd en zodoende weer in eigen land terugkeerden.

Een belangrijk Duits bankier in Amsterdam was Fritz Mannheimer, firmant van de firma Mendelssohn & Co., mede bekend om zijn prachtige kunstverzamelingen en geruchtmakende faillissement in 1939. Daarnaast was iedere grote bank of belangrijk Duits bedrijf in Amsterdam vertegenwoordigd. In 1926 bevonden zich er 70 buitenlandse banken, waarvan 45 volledig met Duits kapitaal. Van groot belang voor de Duitse banken was de toegang sinds 1926 tot het disconto van de Nederlandsche Bank (disconto is de mogelijkheid om vorderingen, bijvoorbeeld wissels, te herbelenen en hiervoor zelf krediet kunnen trekken bij de Nederlandsche Bank).

Na de bankencrisis in Duitsland begin jaren dertig verminderde de activiteit van de Duitse banken in Amsterdam. In het midden van de jaren dertig vond er voor de tweede maal kapitaalvlucht uit Duitsland plaats, nu van joodse inwoners naar onder andere Nederland vanwege de machtsovername door de nationaal-socialisten.

In het tweede hoofdstuk gaat Kreutzmüller in op het economisch beleid van de bezettingsautoriteiten in Nederland. Uitgebreid behandelt hij de poging van de autoriteiten om te komen tot *Kapitalverflechtung* (overname van Nederlandse bedrijven door Duitse geïnteresseerden) en de vernietiging van de economische mogelijkheden van de joden. Dit hoofdstuk staat tamelijk los van het eigenlijke onderwerp waarbij de auteur aanhaakt bij de reeds bekende literatuur van onder andere Van Tielhof (*Banken in bezettingstijd* (Amsterdam 2003)).

De ene Duitse bank was bereid vuilere handen te maken dan de ander. Albert de Bary (Deutsche Bank) bijvoorbeeld hanteerde een grotere mate van voorzichtigheid dan Handelstrust West (Dresdner Bank) en Rijsche Handelsbank (Commerzbank). Voor dit meer prudente beleid werd Albert de Bary gestraft. De invloed van de Duitse

banken in Nederland bleek uiteindelijk tamelijk marginaal te zijn; alleen bij de *Kapitalverflechtung* speelden zij een belangrijke rol.

Het derde hoofdstuk behandelt de Hugo Kaufmann's Bank (HKВ) en de Rijnsche Handelsbank (RHВ). De leiding, het personeel en de cliëntèle van de HKВ waren overwegend joods. In de jaren twintig en dertig participeerde de Commerzbank (CB) in HKВ. Dit belang werd in de jaren dertig opgegeven. Bij het vestigen van een kantoor in bezet Nederland was de CB erg laat in vergelijking met de Deutsche Bank en Dresdner Bank. Om de schade te beperken werd Hugo Kaufmann gedwongen zijn HKВ voor een appel en een ei te verkopen aan de CB, waarna de gezonde en aantrekkelijke activiteiten van HKВ in een CB-dochter werden ondergebracht die werd omgelabeld tot Rijnsche Handelsbank (RHВ). In het tweede deel van het hoofdstuk wordt deze RHВ belicht.

Ondanks de late vestiging van RHВ in 1941 – waardoor de echt interessante klanten al onderdak hadden gevonden bij de andere Duitse banken – ontplooidde zij zich voor spoedig mede door het klantenbestand van HKВ en de strategische vestiging van een bijkantoor in Den Haag, dichtbij de Duitse instanties. Dit bijkantoor zorgde voor een contact met de nationaal-socialistische Nederlandsche Landstand. De grote klanten van de RHВ bleken in de kledingsindustrie te zitten. Daarnaast had RHВ grote klanten in de oorlogsindustrie (Arbeitsgemeinschaft Amsterdam) en in de aannemerij. Bij de overname van de Bijenkorf speelde de RHВ ook een actieve rol. Een biografische schets van de hoofdrolspelers besluit het boek.

Deze waardevolle bankhistorische studie behandelt een periode, waaronder de Tweede Wereldoorlog, waarover in Nederland nog niet veel afzonderlijke studies zijn verschenen. In Duitsland hebben alle grote Duitse banken hun verantwoordelijkheid genomen en hun handel en wandel tijdens de periode 1933-1945 in de afgelopen jaren laten onderzoeken. Het toegankelijke boek van Kreutzmüller is hier een uitstekend voorbeeld van en verdient alle lof en aandacht.

Ton de Graaf

ABN AMRO *Historisch Archief, Amsterdam*

Rob van der Laarse en Yme Kuiper (eds.). *Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 2005) 256 p. ISBN 9065508562

Een burgerlijke natie en een stedelijke samenleving, dat zijn dé kenmerken van Nederland in de negentiende eeuw. We vergeten daardoor vaak dat de *haute bourgeoisie*, net als de adel, er een buitenleven op nahield. Deze artikelenbundel attendeert op dit belangrijke, en tot nu toe verwaarloosde aspect van de elitecultuur. De redacteurs zijn vooraanstaande kenners op dit terrein, wat ook blijkt uit hun gedegen inleiding. Hierin wordt geschetst hoe in de loop van de negentiende eeuw langzamerhand één notabelenelite ontstond, machtig op bestuurlijk, economisch en sociaal terrein. De adel en de toplaag van de burgerij werden in deze elite aaneengesmeed via strategisch gesloten huwelijken. Een absolute misvatting is dat door democratiseringsprocessen deze groep in de loop van de negentiende eeuw aan macht inboette, dat gebeurde pas helemaal aan het eind ervan, of misschien nog wel later. De buitenplaatscultuur bestond naast de stedelijke zakelijke, bestuurlijke en sociale circuits van deze notabelen-